

КАРТОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ С. РУДНИЦЬКОГО У ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД (1926-1933 рр.)

Характеризуется картографическая деятельность акад. Степана Рудницкого в харьковский период (1926-1933 гг.). Выделяются три направления этой деятельности: теоретико-методологические наработки на поприще украинской картографии; образовательная и методическая работа в харьковских учебных и научных учреждениях; разработка отдельных картографических произведений. К статье прилагаются репродукции двух карт ученого.

The cartographical activity of Academician Stepan Rudnyskyi during Kharkiv period of his life (1926-1933) is characterized. There were three directions of his work: theoretical and methodological elaboration of Ukrainian cartography, educational and methodological work in Kharkiv educational and scientific institutions, and development of several cartographic works. The reproductions of two maps by S. Rudnyskyi are attached to the paper.

Постановка проблеми. Аналізу картографічної діяльності фундатора української національної географії та картографії Степана Рудницького (1877-1937) в останні роки присвячено немало досліджень. Проте його робота в царині географічної картографії у харківський період окремо не вивчалася. Тому тема даної статті, на нашу думку, є актуальною.

Огляд попередніх публікацій. Першою окремою розвідкою на тему картографічної діяльності С. Рудницького була стаття проф. О. Шаблія [11]. Картографічної тематики у творчості вченого в тій чи іншій мірі торкалися у своїх творах І. Дітчук, Р. Сосса, П. Штойко та інші. Відомо, що в діаспорі картографічну спадщину С. Рудницького досліджував Г. Колодій (Нью-Йорк, США). Вийшла також низка наших публікацій з даної проблематики, зокрема стаття [5]. Про харківський період у житті та науковій творчості вченого писали Ю. Кандиба, О. Рибалко, П. Черномаз, П. Штойко та ін. [1, 4, 10, 13].

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є висвітлення внеску С. Рудницького у становлення теоретико-методологічних та освітньо-методичних основ тодішньої української картографії. Ставиться також завдання дати характеристику картографічних творів, розроблених вченим.

Виклад основного матеріалу. С. Рудницький переїхав до Харкова з Праги (Чехо-Словаччина) у 1926 році. З 1926 по 1930 р. він працював у Геодезичному і землепорядковому інституті. У 1927 р. організував Український науково-дослідний інститут географії і картографії (УНДІГК), став його директором та завідувачем картографічного відділу. У 1933 р. репресований.

Можна виділити три напрямки картографічної діяльності С. Рудницького у вказаний період. Перший – теоретико-методологічні напрацювання на ниві української картографії. Другий – освітня та методична праця у харківських навчальних та наукових закладах. Третій – розроблення окремих картографічних моделей.

С. Рудницький заклав основи методики та методології української картографічної науки, які

розкрив у статті "Завдання Українського Географічного інституту й його видавництва" (1928 р.) [6].

Вчений був провідником математично-природничого напрямку в географії, у цьому керунку працював і очолюваний ним Інститут географії і картографії. Саме розвитку картографії вчений надавав першочергового значення, і тому ставив завдання розробляти цю науку у двох важливих напрямках – теоретичному та практичному. В галузі теоретичної картографії, на його думку, повинні працювати спеціалісти з глибокими математичними знаннями, які б вели дослідницьку роботу. Це мав би бути невеличкий гурт фахівців. Потрібною справою не лише для теоретика картографії, але і для кожного географа С. Рудницький вважав досягнення доброго знання картографічних проєкцій та вміння правильно їх підбирати для карт різних країн світу. В галузі практичної картографії інститут, на думку вченого, мусив працювати дуже інтенсивно. Це стосується і наукового напрямку, і виробничого. Справою першочергового значення він вважав "композицію мап стінних та підручних" (настільних).

С. Рудницький намагався застосовувати у створенні карт нові способи зображення території. Він вважав за необхідне відходити від застарілих методів і використовувати сучасні. Вчений звертав увагу на способи проведення ліній берегових обрисів, річок, шляхів. Географічні назви, на його думку, мають бути нанесені таким чином, щоб не перешкоджати сприйняттю географічних об'єктів, зображених на представленій території. Написів не повинно бути забагато, і їх треба наносити шрифтом відповідної величини. Написи та сигнатури мають бути помітні з відстані 2 м від мапи. Місцевість необхідно зображати штриховим або відмивним способами. На фізичних картах треба наносити ізогіпси та пошарове зафарбування території з пластиною тіней [6, с. 10-11].

У 20-х роках ХХ ст. у новоствореній державі УСРР (Українська Соціалістична Радянська Республіка, з 1937 р. – УРСР), уряд якої розпочав політику українізації, постала необхідність у розбудові різних сфер суспільного буття, в т. ч. науки й освіти. Виникла потреба і в розвитку української географічної науки. Одним зі шляхів вирішення

цієї проблеми було створення наукового інституту географічного профілю. Власне з метою організації такої установи влітку 1926 р. Народний комісаріат освіти (НКО) УСРР запросив С. Рудницького на посаду професора кафедри географії і картографії Геодезичного і землевпорядного інституту в Харкові, яку він обійняв у жовтні того ж року. У цей же час президія Управління науки НКО затвердила С. Рудницького дійсним членом науково-дослідної кафедри антропології і географії та керівником секції географії.

У Геодезичному і землевпорядному інституті вчений працював до 1930 р., до моменту його реорганізації. Одночасно з цією діяльністю вчений розпочинає підготовку до створення Українського науково-дослідного інституту географії та картографії, що був відкритий 1 жовтня 1927 р. Він очолив інститут і став керівником його картографічного відділу. Працював С. Рудницький там до свого арешту (1933 р.).

У 1929 р. вченого обирають академіком Всеукраїнської академії наук (ВУАН), де він обійняв посаду керівника кафедри математичної фізичної географії, у складі якої був лише один працівник – сам С. Рудницький. Обіцяне керування комісією краєзнавства та музеєм імені Ф. Вовка вченому не передали, і тому на сесії ВУАН у липні 1930 р. він його зрікся. У 1930-1932 рр. працював професором Інституту народної освіти (ІНО). З осені 1932 р. до весни 1933 р. був науковим консультантом в Укрдержкартографії [3, с. 108].

Наукове та викладацьке життя С. Рудницького у цей період було дуже насиченим і складним. На початку 1930 р. він писав: "Моє теперішнє життя дуже незavidне. Інститут географії, зокрема ж картографія і зайняття з аспірантами, дають мені щоденно 6-7 годин праці, дуже нервової... Крім цього, геодезичний інститут дає мені тепер узимі 18 навчальних годин на декаду, є дні, в яких я маю по 8 годин викладу і вправ (4 рано, 4 пополудні), пересічно на день 2-3 години. До того ж ще прийшла Академія. Туди мушу їхати бодай раз на місяць на кілька день, бо веду там 3 установи: катедру географії, комісію краєзнавства й музей антропології й етнології ім. Вовка" [2, с. 117].

С. Рудницький працював у багатьох навчальних та наукових установах, але найважливішим напрямком його діяльності була робота в УНДІГК. Будучи добре обізнаним із поганим забезпеченням шкіл та вузів картографічним матеріалом, він розробляє методичні основи створення навчальних карт і атласів та готує їх до видання.

Вимогам школи та науки, на думку вченого, повинна відповідати така стінна фізична карта, яка подавала б, окрім "ситуації, терену та гіпсометрії", інформацію геологічного, тектоніко-морфологічного, кліматичного та іншого характеру. Для того необхідно при кожній стінній мапі помістити бічні картони (врізки). Таким чином ця фізична карта зможе замінити настінний фізичний атлас. Саме таким способом Український географічний інсти-

тут (УГІ – так С. Рудницький називав УНДІГК) задумував у найближчому п'ятиріччі підготувати серію стінних фізичних карт для різних типів шкіл. Планувалося спочатку забезпечити такими мапами потреби шкіл нижчих ступенів науки, а згодом і вищих шкіл, а також видати карти для наукових цілей. Паралельно з фізичними мапами інститут збирався видавати і антропогеографічні (політично-економічні та економічні) того самого земного простору і також з бічними картонами: етнографічним, сільськогосподарської продукції, промисловості, торгівлі, мінеральних багатств тощо.

Першочергово С. Рудницький планував видати такі карти: стінні фізичні та антропогеографічні мапи України, європейської частини СРСР, всього СРСР, Європи, Азії, Африки, Північної Америки, Південної Америки, Австралії та Океанії, півкуль (або карту світу), щоб задовольнити передусім потреби шкіл. Після них було задумано видати й інші карти залежно від потреб та можливостей.

Не менш важливими, на думку вченого, були і підручні мапи. Тому розробці цих типів карт приділялась особлива увага. Найнеобхіднішою для різноманітних географічних досліджень, а найголовніше – для краєзнавчої та екскурсійної справи Рудницький вважав карту України М 1:200 000. Вона мала бути виготовлена за зразком німецьких чи австрійських мап такого ж масштабу. Таку карту повинна мати кожна шкільна установа. Дуже важливим завданням було виготовлення підручної карти України у масштабі 1:1 000 000. Її планувалося укласти на засадах, прийнятих на світових конференціях і конгресах стосовно міжнародної карти світу того ж масштабу. Окрім того, що ця мапа увійшла б до якогось міжнародного видання, вона би мала важливе наукове та практичне значення.

Проте чи не найважливішою справою для УГІ вважався випуск українського шкільного і підручного атласу. Для середніх шкіл передбачалося створити атлас на 20 головних карт з побічними картонами (врізками), а для профшкіл та вишів – атлас більшого формату на 40 карт. Згодом мав вийти більший підручний атлас українською мовою, в якому, окрім звичайних для такого атласу мап, було заплановано і спеціальні карти українських земель. Всі ці карти мали бути створені аналогічно до стінних мап, розроблених в УГІ: дві основні карти для кожного земного простору – фізична та антропогеографічна з відповідними картонами.

С. Рудницький звернув увагу на дуже серйозну проблему – технічне виконання карт. Карти й атласи, що видавалися в Україні, з технічно-картографічного погляду були недосконалими. Тому УГІ змушений був видавати свої мапи у картографічних установах Москви та Ленінграда. Вчений підняв питання про створення при інституті бодай невеличкої майстерні для репродукування інститутських карт. Проте складність встановлення якісного технічного устаткування та відсутність кваліфікованих кадрів загальмувало справу. Тоді вчений висунув ідею створення взірцевої карто-

графічної майстерні, яку можна було б обладнати при кожній науково-дослідній установі, "що пле-кає картографію" [6, с. 11-14].

Рудницький надавав пріоритетного значення картографічній справі у діяльності УГІ: "...картографічна праця, так наукова як і вироб-нича, мусить стояти в Інституті на першому місці й пронизувати всі інші ділянки його діяльності" [6, с. 14]. Це означає, що всі інші галузі географіч-ної науки (геоморфологія, кліматологія, біогеогра-фія тощо) повинні результати своїх досліджень подавати насамперед картографічно. Картографія сприятиме виконанню важливих завдань, що стоять перед усіма землезнавчими дисциплінами.

Свої методичні та методологічні напрацювання вчений застосовував на практиці. Він підготував до видання серію мап та атласи. Відразу після пе-реїзду до Харкова виклав своє бачення діяльності майбутнього інституту географії та картографії. До листа-звернення до Укрголовнауки про ство-рення Українського географічного інституту від 27 жовтня 1926 року С. Рудницький додав Заяву і Меморандум, у яких виклав завдання установи. Як одне із завдань інституту він указав таке: "перебра-ти в свої руки всю офіційну картографію УСРР, виготовлювати й публікувати стінні, підручні, оглядові й спеціальні карти й атласи" [2, с. 216].

До кінця 1926 р. С. Рудницький планував підготу-вати до друку дві великі стінні мапи: 1) перевидання Стінної фізичної карти України М 1: 1 000 000 з кар-тонами (врізками): геологічним, морфологічним, кліматичним, рослинно-географічним та етногра-фічним; 2) перше видання антропогеографічної карти України того самого масштабу і також із картонами: густоти населення, хліборобської і ско-тарської продукції, мінеральних багатств, промис-лу фабричного й дрібного, торгівлі й комунікації. Автор вважав, що ці дві карти можна було б видру-кувати і за кордоном на початку 1927 р., оскільки картографічне підприємство "Фрейтаг і Берндт" мало на той час деякі готові плити (саме там побачило світ перше видання Стінної фізичної карти України (1918 р.)). А наступні мапи друкувалися б уже в Україні.

У жовтні 1927 р., коли інститут тільки розпочав свою діяльність, у планах вченого було також видан-ня "Історичного атласу України". Для цього він хотів відновити співпрацю з відомим істориком І. Крип'я-кевичем [2, с. 132], яку вони розпочали ще 1918 ро-ку. На жаль, атлас так і не з'явився на світ.

У 1929 році С. Рудницький просить НКО УСРР надати йому закордонне відрядження до Львова (для участі у з'їзді українських учителів геогра-фії), а також до Німеччини, щоб налагодити зв'яз-ки зі світовим картографічним інститутом Юстуса Пертеса в Готі та з Географічним і океанографіч-ним інститутом у Берліні [2, с. 186]. У 1930 р. він подає план роботи на відрядження до Німеччини, що мало відбутися у 1931 році. Вчений мав намір налагодити зв'язки між кафедрою географії При-родничо-технічного відділу ВУАН (яку він очо-

лював) та кафедрою географії при Берлінській академії наук, якою завідував акад. Пенк, щоб по-радитись стосовно певних тем, зокрема: порозу-міння щодо спільної акції в справі міжнародної карти Землі у масштабі 1:1 000 000 та обговорення змісту природничо-географічних карт атласу УСРР і сусідніх земель. "Крім цього, задумую ви-користати це відрядження для спеціальних карто-графічних студій у картографічних заводах Бер-ліна, а можності теж Липська й Готи. Ці студії ду-маю використати при спорудженні великого атла-су України, над яким саме працюю й для репро-дукції якого пощастило вже мені знайти відповід-ну базу в Харкові, в 1-й державній літографії" [2, с. 188]. На жаль, здійснити поїздки за кордон С. Руд-ницькому вже не судилося.

У тому ж 1929 р. до інституту надходять замов-лення від видавничих установ на видання стінних карт та великого атласу України. Так, Державне видавництво України звернулося до інституту з пропозицією укласти договір про випуск великої стінної політично-економічної карти України та повідомило, що протягом наступного року ДВУ та Книгоспілка мають намір замовити ще 6 великих стінних карт. Тоді ж видавництво "Рух" розпочало переговори про підготовку в інституті великого ат-ласу України на 50 карт. У зв'язку з цим карто-графічний відділ інституту мусив за півтора-два роки підготувати 7 великих стінних і 50 підручних мап до великого атласу України [2, с. 221].

Незважаючи на сумлінну роботу відділу, його діяльність було піддано критиці з боку НКО УСРР на чолі з М. Скрипником: "Картографії України майже не існує. В цій галузі стоять перед інститу-том значні й першочергові завдання..." [4, с. 113]. У 1930 р. вчений повідомив НКО УСРР про те, що інститут уклав з видавництвом "Рух" умову про виготовлення великого атласу України на 50 карт, в якому мають бути теж карти частин світу [2, с. 189]. Але вже наприкінці того року С. Рудницький констатує незадовільний стан справ у підготовці карт та атласу. Він повідомляє М. Скрипнику про те, що велика стінна фізична мапа України, яку здали в друк ще три роки тому, дотепер у світ не вийшла; а велика політико-економічна карта Ук-раїни, що півтора року як готова, ще не здана в друк. Атлас УСРР у великій загрозі... [2, с. 171].

У 1931 р. розпочалася підготовка до видання Української Радянської Енциклопедії (планувало-ся видати 40-45 томів). С. Рудницького призначе-но редактором географічного відділу. За три роки було підготовано до друку три томи (у кожному мало бути 25 мап), проте жоден не вийшов друком [2, с. 124-126].

Ситуація в інституті з роками все по-гіршувалася. Блокувалося видання карт та атласів. С. Рудницький у листі до Комісії обслідування УНДІГК від 4 червня 1932 р. писав про завдання, які стояли перед інститутом, зокрема перед карто-графічним відділом, результати його праці та про незадовільний стан справ: "В ділянці

науково-дослідної роботи перед відділом стояли в зазначеному часі ось які завдання: 1) на підставі протоколу постанов та розпоряджень НКО тов. Скрипника за 23.I.1930 р. взяти на себе наукове складання всіх математично-ї фізично-географічних карт великого атласу світу, УСРР та сусідніх земель і картографічну редакцію всіх останніх карт і атласу в цілому; 2) в зв'язку з тим науково розробити й встановити українську географічну номенклатуру та термінологію. Ці два основні завдання відділ дотепер виконував і перевиконував так, що технічне рисування карт атласу завсігди приостає на 2-3 місяці, а то й більше поза науково-дослідною роботою" [2, с. 193].

Відділ уклав і передав у роботу такі карти атласу: Фізична карта півкуль, Політична карта світу, фізичні та політичні мапи материків, тематичні карти УСРР та інші (всього 33). Усі ці карти формату великих атласів (47 × 36 см) були науково укладені й опрацьовані самим керівником відділу та науковим співробітником С. Кобзей. "Цим атласом робить картографічний відділ інституту першу спробу поставити виробництво карт в УСРР на ступінь, на якому стоїть німецька й швейцарська картографія. Пробні відбитки, що саме сьогодні прийшли, показують, що зорганізоване сектором Харківське картографічне видавництво значно випередило найкращі французькі та англійські й американські й сягає вже кращих німецьких взірців (...) Крім цих двох основних завдань та науково-теоретичної роботи картографічний відділ проробив ще багато інших праць: 1) випустив у світ "Стінну фізичну карту УСРР" (масштаб 1:1 500 000); 2) спорудив на замовлення "Книгоспілки" велику стінну економічно-політичну карту УСРР. Вона близько 2 років скиталася по редакціях, вкінці заступник директора інституту т. Ландо забракував економгеографічні картони, мимо того, що вони споруджені на підставі офіціальних карт; 3) споруджує велику стінну фізичну карту СРСР; 4) науково склав для УРЕ три фізичні карти – Азії, Австралії та Абіссинії; 5) консультував, рецензував та редагував різні картографічні твори для різних установ; 6) постійно консультує з наукового боку Український науково-дослідний інститут географії та картографії й Українське геодезичне управління. Відділ складався, крім керівництва, тільки з одного наукового співробітника, так що вся праця була зроблена двома людьми" [2, с. 194-195].

С. Рудницький у своїх свідченнях після арешту (1933 р.) зазначив, які саме мапи він підготував особисто в 1927-1933 рр.: велику стінну фізичну карту України, що охопила всі українські етнічні землі (вийшла друком у Москві); велику стінну політично-економічну карту України такого ж обсягу з додатком етнічної побічної карти (не допущена до друку); малий український шкільний атлас (друкувався 1929 р.); великий атлас України (видавав "Рух"); карту Донбасу М 1: 300 000, карту око-

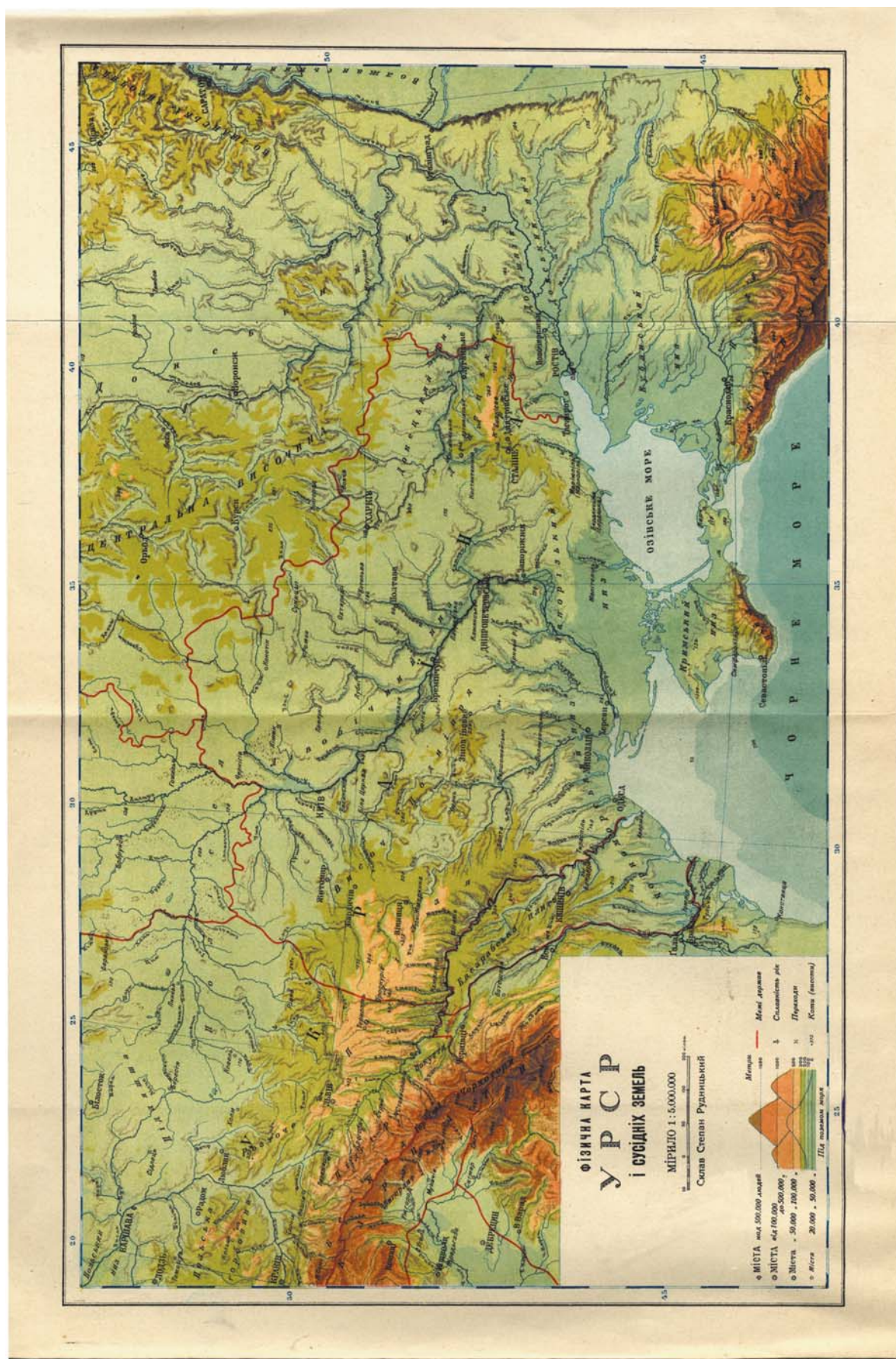
лиць Харкова М 1: 50 000, мапу СРСР М 1: 500 000 і карти М 1: 200 000 [3, с. 112]. Вчений прагнув підняти українську картографічну науку до високого європейського рівня: "Поставити картографічну справу на Україні на той ступінь, на якому вона стоїть у Німеччині чи Швейцарії; ...підготувати для майбутньої самостійної соборної України надійну картографічну базу..." [3, с. 105]. На жаль, йому не вдалося реалізувати свої плани: "Одиноке, що мені пощастило, це було налагодження складання й виробництва карт малого масштабу стінних і атласових" [3, с. 111].

Незважаючи на велику кількість підготовлених інститутом карт, на сьогодні відомо лише чотири видані мапи С. Рудницького: 1) *Стінна фізична карта УСРР та сусідніх земель*. – М 1: 1 500 000 (з картами-вставками у М 1: 7 500 000 – тектонічно-морфологічною, геологічною, ґрунтовою, кліматичною, рослинно-географічною). – М., 1929; 2) *Фізична карта УСРР і сусідніх земель*. – М 1: 5 000 000 // Географічний атлас під ред. Ю. М. Шокальського. – Х.: Наочні приладдя, 1929; 3) *Політична карта УСРР і сусідніх земель*. – М 1: 5 000 000 // Географічний атлас під ред. Ю. М. Шокальського. – Х.: Наочні приладдя, 1929 (у співавторстві з Т. Скрипником); 4) *Фізична мапа У.С.Р.Р.* – К., 1932. – М 1: 1 000 000. (Зменшений фрагмент цієї карти поміщено у праці Р. І. Сосси [9, с. 219]).

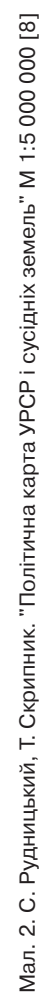
На виробничій базі УНДІГК було підготовлено та видано довідкові карти України, які створив картограф Т. Скрипник: "Карта України" М 1: 750 000 (1929 р.), "Етнографічна мапа УСРР" М 1: 750 000 (1932 р.) та політико-адміністративні карти України [9, с. 218-220]. Продовженням діяльності інституту стало також видання Фізичної карти УСРР М 1:1 000 000 з картами-вставками – кліматичною, природної рослинності, ґрунтів (1936 р.) та Адміністративної карти УСРР М 1:1 500 000 (1938 р.). Їх теж уклав Т. Скрипник [12, с. 175].

Проаналізуємо докладніше дві карти С. Рудницького, котрі були вміщені у Географічному атласі під ред. Ю. М. Шокальського. Цей атлас видано у Харкові видавництвом "Наочні приладдя" в 1929 р. Це його друге видання (перше побачило світ у 1926 р.). На титульній сторінці вказано, що це українське видання на 18 таблиць (первинне мало 16) під ред. С. Рудницького, українські назви вписала С. Кобзей. До попереднього видання атласу було додано ще дві мапи більшого формату, ніж попередні (17,5×23,5 см). Автор першої – С. Рудницький, другу він підготував у співавторстві з Т. Скрипником.

"**Фізична карта УСРР і сусідніх земель**" [7] (мал. 1). Мірило – 1:5 000 000. Уклав Степан Рудницький. Розміри карти: 22,6×36,6 см. На карті зображено форми рельєфу УСРР та сусідніх земель (здебільшого українських етнічних територій). Територія, зображена на карті, простягається від м. Кракова на заході до м. Саратова на сході та від м. Бобруйська на півночі до Чорного моря та Кавказу на півдні. На мапу нанесено картографічну сітку. Карта охоплює землі майже від 55° пн. ш.

Мал. 1. С. Рудницький. "Фізична карта УРСР і сусідніх земель" М 1:5 000 000 [7]

на півночі до майже 45° пн. ш. на півдні та від 20° сх. д. на заході до 45° сх. д. на сході. На ній вказано державні кордони УРСР та частково БРСР, РРФСР, Польщі, Чехо-Словаччини, Малярщини (Угорщини) та Румунії (в т. ч. і Бессарабії). Цікавим є той факт, що на мапі підписано не "УРСР", а "Україна" і напис виходить поза межі держави, охоплюючи західноукраїнські землі.

На цій карті пошаровим зафарбуванням зображено та підписано такі форми рельєфу: *Поділля, височина Подніпря, Полісся, Лівобічний низ, Донецький низ, Донецький кряж, Чорноморський низ, Запорізький низ, Кримський низ, Яйла* – в межах державних кордонів УРСР; *Полісся, Розточчя, Польська горболина, Карпати (Бескид, Горгани, Чорногори, Вигорлят та Підгір'я), Басарабська плита, Центральна височина, Донський низ, Долишній Донський низ, Волжанська височина, Волжанський низ, Кубанський низ, Підкавказзя та Кавказ* – поза їх межами. Вказано висоти на рівнинах та в горах. Позначено моря – *Чорне та Озівське*; річки – *Дніпро, Дністер, Бог, Дін* та ін. Підписано великі міста: *Харків, Київ, Дніпропетровськ, Одеса, Миколаїв, Сталіне* (нині – *Донецьк*) та менші міста: *Вінниця, Полтава, Севастопіль* тощо. Загалом, населені пункти, позначені на мапі, мають таку градацію: понад 500 000, від 100 000 до 500 000, від 50 000 до 100 000 та від 20 000 до 50 000 чол. Позначено також місця сплавності річок та переходи. Підписано українські етнографічні землі – *Підляшшя та Покуття*.

"Політична карта УРСР і сусідніх земель" [8] (мал. 2). Мірило також 1: 5 000 000. Ті самі розміри: 22,6 × 36,6 см. Уклали С. Рудницький і Т. Скрипник. Це політико-адміністративна мапа, на якій зображено країни та їх адміністративні одиниці. Карта охоплює територію майже від 55° пн. ш. на півночі до майже 45° пн. ш. на півдні та від 20° сх. д. на заході до 45° сх. д. на сході. Лініями червоного кольору різної товщини позначено межі держав, областей і губерній, округів та воєводств. Підписано держави: *Українська С.Р.Р.* та *А.М.С.Р.Р.* у її складі; *Білоруська С.Р.Р.*; *Російська Соц. Федер. Радянська Республіка*, в т. ч. *авт. Кримська С.Р.Р.*, *Північно-кавказький край, Кімілицька авт. обл., Німців надвол. авт. С.Р.Р., Карачайська авт. обл., Кабард.-балк. авт. обл.* та ін.; *Польща; Чехо-Словаччина* (в т. ч. *Закарпаття* на правах автономії); *Малярщина, Румунія* (в т. ч. *Басарабія*). Підписано історичні українські землі – *Галичина* у Польщі, *Буковина* у Румунії, а також історичні румунські території – *Семігород та Молдова* в межах своєї держави. Підписано та підкреслено назви столиць: *Харків, Симферопіль, Балта, Варшава*; адміністративні центри: *Житомир, Вінниця, Дніпропетровськ, Одеса, Запоріжжя* та інші в УСРР; *Львів, Станиславів, Тернопіль, Люблін* тощо – у Польщі; *Ужгород* – у Чехо-Словаччині (Закарпаття); *Воронєж, Курск* та ін. у РСФРР; *Бобруйськ, Гомель та Мозир* у БСРР. Карта кольорова. Територія УСРР зафарбована у ро-

жевий колір; БСРР та РСФРР, а також Автономна Кримська СРР – у зелений; Польща і Малярщина зображені оранжевою барвою, Чехо-Словаччина – жовтою, а Румунія – бузковою. На карту нанесено населені пункти за такою градацією: понад 500 000, від 100 000 до 500 000, 50 000-100 000, 20 000-50 000, 10 000-20 000, до 10 000 чол. Позначено *Чорне та Озівське* моря, річки. Нанесено залізниці, відмічено копальні, сплавність річок та переходи.

Висновки та перспективи досліджень. За харківський період своєї наукової та навчальної діяльності С. Рудницький вніс вагомий внесок у розвиток української картографії. Організований вченим Український науково-дослідний інститут географії та картографії став першою науковою установою географічного (в т. ч. і картографічного) профілю в Україні. С. Рудницький намагався закласти теоретико-методологічні та освітньо-методичні основи картографічної науки; спільно зі співробітниками УНДІГК та особисто розробив багато карт і атласів. Підняти українську картографічну науку на високий європейський рівень повною мірою не вдалося. Не вдалося також С. Рудницькому виховати вітчизняні кадри з географії та картографії. Було видано лише декілька мап.

На сьогодні ще не всі картографічні праці вченого вдалося розшукати та проаналізувати. І тому питання вивчення картографічної спадщини вченого у харківський період вимагає подальшого ґрунтовного дослідження. Також необхідно з'ясувати, за яких обставин не змогла з'явитися друком більшість підготовлених в УНДІГК та, зокрема, С. Рудницьким атласів і карт.

Література

1. *Кандиба, Ю.* Харківський період наукової діяльності Степана Рудницького [Текст] / Ю. Кандиба // Історія української географії. – Тернопіль, 2007. – Вип. 16. – С. 99-103.
2. *Листування* Степана Рудницького [Текст] / Упорядкув., вст. стаття, прим. П. Штойка. – Л.: НТШ, 2006. – 435 с.
3. *Прага – Харків – Соловки*: Архівно-слідча справа академіка Степана Рудницького [Текст]; упорядкув., передм. та коментарі О. І. Бабак, В. М. Даниленко, Ю. В. Плекан. – К.: І-т археоґр. та джерелозн. ім. М. С. Грушевського, 2007. – 260 с.
4. *Рибалко, О.* З харківських років Степана Рудницького [Текст] / О. Рибалко // Пам'ятки України. – 1996. – № 2. – С. 110-116.
5. *Ровенчак, І.* Наукова діяльність С. Рудницького у ділянці географічної картографії [Текст] / І. Ровенчак, Л. Цюцюра // Історія української географії та картографії; зб. Матер. Третьої міжнар. наук. конф., присвяч. 130-літньому ювілею акад. Степана Рудницького, Тернопіль, 6-7 груд. 2007 р. – Тернопіль, 2007. – Ч. 1. – С. 197-199.
6. *Рудницький, С.* Завдання Українського географічного інституту й його видавництва [Текст] / С. Рудниць-

кий // Зап. Укр. наук.-досл. ін.-ту геогр. та картогр. – Х., 1928. – Вип. 1. – С. 3-33.

7. Рудницький, С. Фізична карта УРСР і сусідніх земель. – М 1: 5 000 000 // Географічний атлас під ред. Ю. М. Шокальського. – Х.: Наочні приладдя, 1929.

8. Рудницький, С. Політична карта УРСР і сусідніх земель / С. Рудницький, Т. Скрипник. – М 1: 5 000 000 // Географічний атлас: під ред. Ю. М. Шокальського. – Х.: Наочні приладдя, 1929.

9. Сосса, Р. І. Історія картографування території України [Текст] / Р.І. Сосса. – К.: Либідь, 2007. – 336 с.

10. Черномаз, П. Батько української географії: Степан Рудницький і наукове життя Харкова (1926-33 рр.) [Текст]

/ П. Черномаз // Краєзнавство. – 1995. – № 1-4. – С. 42-45.

11. Шаблій, О. Академік Степан Рудницький – фундатор української географії [Текст] / О. Шаблій. – Л.: М'юнхен, 1993. – 223 с.

12. Шаблій, О. Академік Степан Рудницький – основоположник української картографії [Текст] / О. Шаблій // Пам'ятки України. – 1996. – № 2. – С. 106-109.

13. Штойко, П. Степан Рудницький (1877-1937): життєписно-бібліографічний нарис [Текст] / П. Штойко. – Л.: НТШ, 1997. – 184 с.

14. Штойко, П. Харківський період життя та праці Степана Рудницького [Текст] / П. Штойко // Історія української географії і картографії: Матер. наук. конфер., присвяч. 95-річчю від дня народж. проф. Володимира Кубійовича; Тернопіль, 25-26 груд. 1995 р. – Тернопіль, 1995. – С. 197-198.

* * *

УДК 528.931(477.83)

О. В. Шишка

КАРТОГРАФУВАННЯ ЛЬВОВА (1582-1770 рр.)

Рассматриваются основные публикации по вопросам картографирования Львова и выпуска картографической продукции во времена Речи Посполитой (1582-1772 гг.).

The main publications on mapping of Lviv and producing cartographic works during the period of the Polish-Lithuanian Commonwealth (1582-1772) are considered.

Публікації. Початки модерних картографічних робіт на території Львова припадають на ХІХ ст. Саме тоді виконано більшість планів міста і його околиць. Проте відомостей про них у пресі та в книжкових публікаціях майже немає. Можливо, це пояснюється тим, що вони призначалися для військових потреб і осідали здебільшого у Військовому архіві у Відні.

Виняток становить хіба що ювілейне видання "Львів у період самоврядування. 1870-1895", до якого додавались три плани міста: помилково датований 1750 р. план Львова від 1770 р. та два плани так званого "Малого Хованця" від 1894 р., на яких нанесено мережі каналізації, водогонів і трамвайних маршрутів. Усі вони виконані на основі "Великого плану Хованця" 1890 р., на який помістив рецензію Ст. Шнюр-Пепльовський у часописі "Dziennik Polski" (Польський щоденник) [22].

На початку 1920-х років з'явився проект розширення території Львова за рахунок приєднання приміських громад. У зв'язку з цим Ігнацій Дрекслер, професор кафедри будівництва Львівської політехніки, видав у 1920 р. матеріали дослідження під назвою "Великий Львів", у якому він поряд з нарисом про розвиток міста від часів Галицької Русі й статистичними відомостями про населення, маєтки міста, стан нерухомості подав також схеми і плани, що ілюструють урбаністичні зміни у Львові [17].

Після Першої світової війни (1921 р.) картографічний огляд польських земель у вигляді списку планів Військового архіву у Відні опублікував Л. Савіцький [21].

Результати досліджень польської картографії ХV-ХVІІІ ст. в 1931 р. оприлюднив Б. Ольшевич [19]. У 30-х роках ХХ ст. вивченням картографічних джерел міста займався асистент кафедри архітектури Львівської політехніки Януш Вітвіцький з метою отримання відомостей до створюваної ним "Пластичної панорами Львова".

Німецький план перебудови центральної частини Львова помістив часопис "Das Generalgouvernement" (Генеральна губернія) за 1944 р. [16].

У Радянському Союзі все, що було пов'язано з картографією, вважалося інформацією конфіденційною. Всі плани і карти масштабом до 1:1 000 000 мали гриф "секретно". Навіть списки вулиць із зазначенням їх місцезнаходження теж призначались "для службового користування". Якщо "органам" вдавалося встановити наявність у громадянина карт і планів довоєнного часу, то їх у нього різними способами намагалися вилучити.

У бібліотеках збірки карт концентрувалися в окремих картографічних відділах, доступ до яких був можливий лише за спеціальним дозволом. Все, що було випущено після 1918 р., знаходилося навіть не у фондах картографії, а в так званих спецфондах з помітками червоним олівцем: "буржуазн.", "реакц." і "нац."

© О. В. Шишка, 2011